

Lejman, Kazimierz

"Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie w XIX wieku (1800-1900). Zarys historyczno-bibliograficzny", Teresa Ostrowska, Wrocław 1973 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 20/2, 359-361

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jana Kiełkiewicza, mylnie umieszczono fotografię prof. Antoniego Leśniowskiego z podpisem „Jan Kiełkiewicz”. Podobnie w tekście z życiorysem prof. Antoniego Leśniowskiego, jako jego fotografię umieszczono podobiznę Jana Kiełkiewicza. Powtórzono tu błąd popełniony w podręczniku *Urologii*, który ukazał się w 1959 r. pod moją redakcją. Błąd ten należy w następnym wydaniu *Zarysu dziejów urologii polskiej* poprawić! Wydanie następne tej książki staje się już koniecznością, pierwsze bowiem wydanie liczyło śmiesznie małą liczbę 650 egzemplarzy, które zostały rozchwywane!

Pragnę wspomnieć jeszcze o niektórych zauważonych drobnych usterkach: na s. 97 mylnie podano nazwisko — jest „Tozzini”, powinno być „Tizzoni, również na tej stronie jest „Zentralbl”, powinno być „Centralbl”.

Książka Jana Wł. Chojny jest cenną pracą przedstawiającą początki powstawania urologii polskiej. Przygotowana jest z dużym nakładem czasu i energii, a zgromadzone z benedyktyńską cierpliwością źródła są umiejętnie wykorzystane. Książka ta powinna znaleźć się w bibliotekach wszystkich naszych urologów.

Autorowi należy życzyć jak najszybszego ukończenia zamierzonej pracy o dalszych dziejach urologii polskiej, a Wydawnictwo Ossolineum prosić o II wydanie obecnego *Zarysu*.

Stefan Wesółowski

Teresa Ostrowska: *Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie w XIX wieku 1800—1900*. *Zarys historyczno-bibliograficzny*. Wrocław 1973 Zakład Narodowy im. Ossolińskich ss. 295.

Zakład Historii Nauki i Techniki PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki. t. 89.

Monografię poprzedza przedślowie profesora Ksawerego Rowińskiego, który podkreślił celowość podjęcia tego rodzaju pracy, mogącej stać się drogowskazem dla historyka, usiłującego naświetlić niejedną kwestię z dziejów XIX-wiecznej medycyny polskiej. Cele i zakres pracy obszernie wyjaśnia sama autorka we wstępie: najważniejsze z nich to ustalenie pełnego wykazu tytułów polskich czasopism lekarskich w XIX w., ich opis bibliograficzny i charakterystyka, dzieje, a wreszcie naświetlenie roli, jaką odegrały one w rozwoju naszej medycyny w okresie zaborów.

Autorka podjęła się więc bardzo ambitnego zadania, tym bardziej, iż planowanej pracy nadała ramy bardzo szerokie, mieszcząc w pojęciu „czasopisma lekarskie” także ciągle wydawnictwa antropologiczne, dentystryczne, farmaceutyczne i weterynaryjne. Ewidencję tych pism ustaliła na podstawie źródeł drukowanych oraz niewydanych katalogów bibliotecznych, a także informacji prywatnych.

W rozdziale I autorka sięga narodzin ogólnego czasopiśmiennictwa naukowego i medycznego we Francji, Anglii, Niemczech, Włoszech, Holandii i Danii, jak również w pozostałych krajach europejskich, a także i w Ameryce. Przechodząc do sytuacji w Polsce T. Ostrowska wspomina najstarsze nasze druki lekarskie z XVI i XVII stulecia, jak również XVIII-wieczne wydawnictwa lekarskie, jakie się ukazały w Gdańsku, Lesznie, Sulechowie i Warszawie.

Na tle niezwykle ciężkich warunków życia społecznego w okresie zaborów, rodzime czasopiśmiennictwo lekarskie torowało sobie drogę z wielkim trudem, a zdobycze polskiej medycyny zasilały obce czasopisma. Dalej następuje charakterystyka polskich ośrodków naukowych na początku XIX w., działalności rodzimych towarzystw naukowych ogólnych i lekarskich, podstaw finansowych dla działalności wydawniczej czasopism, stylu i warunków pracy. Powyższe roz-

ważania stanowią treść rozdziału III, którym autorka kończy pierwszą część swej monografii.

Rozdział I części drugiej rozpoczyna się ogólną charakterystyką czasopism lekarskich i farmaceutycznych na terenie Królestwa Polskiego, po czym autorka przechodzi do szczegółowej analizy działalności poszczególnych pism, poczynając od „Dziennika Zdrowia dla Wszystkich Stanów” Leopolda Lafontaine’a z lat 1801—1802. Pism tych było 23, wszystkie — z wyjątkiem jednego, wychodzącego w Łodzi — wydawano w Warszawie.

W analogiczny sposób autorka przedstawia stan polskiego czasopiśmiennictwa lekarskiego i farmaceutycznego na Wileńszczyźnie, które rozkwitło w czasach świetności Uniwersytetu Wileńskiego. Następnie kolejno charakteryzuje każdy z 7 periodyków (rozd. II).

Kolejny, III rozdział swej pracy T. Ostrowska poświęciła 26 czasopismom lekarskim, farmaceutycznym i antropologicznym (wliczając w to jedno pismo weterynaryjne), jakie w XIX w. wydawano w Galicji.

Uciśk germanizacyjny na terenie zaboru pruskiego odbił się również na możliwościach rozwojowych polskiego czasopiśmiennictwa lekarskiego. W 1889 r. zaczęło ukazywać się jedyne polskie pismo z tego zakresu „Nowiny Lekarskie”; wysoki poziom tego miesięcznika, którego stare numery czyta się jeszcze i dziś z wielkim zainteresowaniem, jest chlubnym świadectwem zainteresowań polskiego środowiska lekarskiego w tamtych czasach.

W rozdziale V T. Ostrowska scharakteryzowała te polskie czasopisma lekarskie, które ukazywały się w XIX w. na obczyźnie, a wśród nich najbardziej wartościowe: „Rocznik Towarzystwa Paryzkiego Lekarzy Polskich” (1859—1868), założone przez Adama Raciborskiego.

W części III swej pracy, *Rozwój polskich czasopism lekarskich w XIX wieku*, T. Ostrowska w rozdziale I stara się naświetlić takie zjawiska jak: rozpowszechnianie czasopism, ich poziom, wartość poszczególnych działów, czytelność za granicą i sprawność w przekazywaniu informacji o pracach naukowych ukazujących się w obcym piśmiennictwie. Czytelnik z zainteresowaniem przegląda strony, poświęcone sporom o terminologię lekarską i reformę chaotycznych i wręcz dziwacznych niekiedy określeń. Redaktorów dzisiejszych czasopism interesują niewątpliwie dane, dotyczące szaty zewnętrznej, materiału ilustracyjnego i nakładów dawnych naszych pism.

W rozdziale II autorka klasyfikuje czasopisma w zależności od indywidualnej lub zbiorowej inicjatywy ich założenia; dzieli je na ogólnolekarskie i specjalistyczne, zatrzymując się dłużej na piśmiennictwie farmaceutycznym i poświęconym higienie.

Ostatni rozdział monografii T. Ostrowskiej dotyczy bardzo złożonego zagadnienia: roli czasopism w rozwoju medycyny. Analizy takiej łatwiej dokonać z odwrotnej pozycji, poziom bowiem tych pism jest, ogólnie biorąc, odbiciem poziomu medycyny w danym środowisku czy nawet w określonym kraju. Podstawowym zadaniem redakcji pisma jest zdobycie najwybitniejszych autorów prac. Dla przykładu podam, że tak wybitny badacz, jakim był niedoceniony — moim zdaniem — u nas Alfred Biesiadecki (1839—1889), mający w zakresie anatomii patologicznej szereg priorytetowych spostrzeżeń, podnoszonych zresztą w ostatnich latach w opracowaniach niemieckich, wydał najbardziej wartościowe prace w tym języku; że twórczość światowej sławy anatoma polskiego Ludwika Teichmanna (1823—1895) wzbogaciła przede wszystkim piśmiennictwo niemieckie; że niezwykła inwencja chirurgiczna Jana Mikulicza (1850—1905) znalazła odbicie również w tym języku. Przykładów takich możnaby przytoczyć wiele; ilustrują

one trudną walkę ojczystego czasopiśmiennictwa lekarskiego o zdobycie właściwej pozycji.

T. Ostrowska w wymienionym rozdziale stara się uwypuklić zasługi polskiego czasopiśmiennictwa dla rozwoju medycyny, podkreślając szczególnie jego rolę jako trybuny wymiany myśli lekarskiej.

Pokażną część pracy T. Ostrowskiej zajmują aneksy, na które składają się: wykaz źródeł, obejmujący 627 pozycji; bardzo starannie opracowane opisy bibliograficzne czasopism polskich w układzie alfabetycznym; wykaz skrótów nazw czasopism i bibliotek oraz szereg zestawień tabelarycznych, a wśród nich tabelę synchronistyczną sytuacji politycznej w poszczególnych okresach naszej historii, działalności ośrodków naukowych i okresów wydawniczych poszczególnych pism lekarskich. Cenną pozycją monografii są wreszcie krótkie, treściwe życiorysy wybitnych redaktorów pism. Pracę kończą streszczenia w języku angielskim i rosyjskim oraz indeks nazwisk.

Monografię Teresy Ostrowskiej należy ocenić jako poważny wkład do dziejów nauki polskiej. Autorka w sposób wysoce fachowy dokonała pełnej inwentaryzacji polskiego czasopiśmiennictwa medycznego w ubiegłym stuleciu i ukazała we właściwym świetle tło wydarzeń, związanych z powstaniem i działalnością tych pism.

Praca pobudza do refleksji. Jak ocenić zjawisko tej wielkiej liczby naszych czasopism lekarskich w XIX w., z których jedne upadały z braku czytelników i funduszy na kontynuowanie działalności, a drugie z uporem zakładano na nowo? Było to niewątpliwie odbiciem potrzeby poszukiwania nowych dróg i ambicji założycieli pism, lecz równocześnie utrudniało ześrodkowanie myśli twórczej, rozpraszało źródła informacji i nie sprzyjało propagandzie pism, szczególnie w zagranicznych środowiskach lekarskich.

Wydaje się, iż monografia T. Ostrowskiej otwiera drogę do dalszego tematu: *Rozwój polskiej myśli lekarskiej*. Wymagałby on wielkiego wysiłku ze strony badacza, łączącego zamiłowania historyczno-medyczne ze znawstwem wielu teoretycznych i klinicznych zagadnień medycznych. Z drugiej zaś strony można się zastanawiać, czy realizacja takiego zamierzenia nie byłaby możliwa dopiero dzięki zbiorowemu wysiłkowi specjalistów z poszczególnych dziedzin, który koordynowany byłby przez historyka medycyny.

Jestem pewien, że w dobie tak żywego zainteresowania zagadnieniami historyczno-medycznymi w odniesieniu nie tylko do problemów ogólnych, ale i tych, które wiążą się z rozwojem poszczególnych dyscyplin klinicznych — monografia Teresy Ostrowskiej będzie bardzo cenną, a w niejednym wypadku wręcz niezbędną pomocą naukową.

Kazimierz Lejman

B[oris] N[ikołajewicz] M[azurmowicz]: *Rozwitek zoologii na Ukraini*. Kijiw 1972 Wydawnictwo Kijiwskoho Uniwersitetu ss. 229, nrb. 1.

Zoolog kijowski, kierownik katedry bezkręgowców, prof. Boris Mazurmowicz należy do uczonych interesujących się historią swej dyscypliny. W latach 1962—1974 opublikował on w różnych wydawnictwach wiele życiorysów zoologów i przyrodników działających na Ukrainie jak: Nikołaja Andrusowa, Nikołaja Bobreckiego, Borisa Swarczewskiego, Karola Kesslera, Aleksandra Markiewicza, Dmitrija Trietiakowa oraz polskich uczniów Kesslera — Konstantego Jelskiego i Aleksandra Karpińskiego. Omawiana książka ma charakter syntetyczny i w zwięzły sposób przedstawia rozwój zoologii na Ukrainie od czasów najdawniejszych do dziś.